

УДК [338.246.025.2+34:630*6] (477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СИНЕРГЕТИЧНОГО
ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
У ФОРМУВАННІ ПРОЦЕСУ СТАЛОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ**

Г. Гулик, к. е. н.

Національний лісотехнічний університет України

Постановка проблеми. У сфері еколого-економічних засад природо-користування є проблеми з охороною, використанням та відтворенням лісових ресурсів, які потребують першочергового вирішення. Відомо, що лісовий сектор зазнає значних втрат через незаконні рубки, пожежі, пошкодження деревини тощо. Результат такої господарської діяльності призводить до виснаження, зниження загальної продуктивності та погіршення структури лісового фонду. Напрацьована сьогодні теоретико-методологічна база ще не повною мірою забезпечує реалізацію науково обґрунтованих засад лісокористування. Тобто як у суспільстві загалом, так і в лісовому секторі зокрема є потреба належного розуміння необхідності застосування комплексно поєднаних економіко-правових інструментів та забезпечення цілісності процесу захисту, охорони, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів. У зв'язку з цим лісовий сектор України потребує нової теоретико-методологічної основи, яка б базувалася на синергетичному поєднанні економіко-правових інструментів, що забезпечить практичну реалізацію концепції сталого лісокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки ліси виконують важливі соціальні (оздоровчі, рекреаційні, естетичні та ін.), екологічні (кліматорегулюючі, водоохоронні, ґрунтозахисні тощо) та економічні (деревні, технічні, лікарські та ін.) функції [6], є складовою природних ресурсів, то в науково-дослідних (екологічних, економічних, правових тощо) працях особлива увага зосереджена на проблемах охорони, використання та відтворення лісових ресурсів. У вітчизняних і зарубіжних наукових джерелах опубліковано багато різноманітних праць з питань лісокористування, що свідчить про актуальність цієї теми.

Різні еколого-економічні та правові аспекти охорони довкілля, захисту, відтворення та використання лісових ресурсів відображені у працях вітчизняних (В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, Б. В. Буркинського, Т. П. Галушкіної, Л. С. Гринів, А. П. Гетьмана, А. М. Дейнеки, Л. Г. Мельника, В. І. Мунтяна, І. М. Синякевича, Ю. Ю. Туниці, М. В. Шульги та ін.), а також зарубіжних (Г. Дейлі, Р. Костанзи, Д. Медоуза, М. Месеровича, Е. Пестеля, Д. Фарлея та ін.) вчених.

Проте з аналізу опублікованих праць випливає, що більшість із них спрямована на дослідження окремих аспектів лісокористування. Вважаємо, що дослідження теоретико-методологічної та практичної проблематики лісового сектору має ґрунтуватися на синергетичному підході використання економіко-правових інструментів при реалізації концепції сталого лісокористування.

Постановка завдання. Метою роботи є теоретико-методологічні рекомендації, які базуються на синергетичному підході використання економіко-правових інструментів для забезпечення реалізації концепції сталого лісокористування.

Виклад основного матеріалу. Відомо з різних джерел (наукових праць, засобів масової інформації, заяв фахівців та ін.), що антропогенний вплив (науково необґрунтоване лісокористування, незаконні рубки, пожежі тощо) на лісові екосистеми призвів до значної деградації лісів в Україні. Сукупність цих чинників довела до того, що сьогодні Україна є лісодефіцитною державою, бо лісистість її території становить лише 15,7 %, при оптимальній 20-24 %. Враховуючи сучасні проблеми у лісовому секторі України, зокрема наслідки лісових пожеж та незаконних рубок, які знищують значні площі лісів, у найближчому майбутньому буде складно досягти оптимальної лісистості. Вважаємо, що для вирішення проблем у лісовому секторі необхідно вдосконалити як законодавчу, так і теоретико-методологічну й практичну базу, які б відповідали вимогам концепції сталого лісокористування [5]. На наш погляд, дослідження теоретико-методологічної та практичної проблематики у лісовому секторі, а також нормативно-правові акти мають ґрунтуватись на синергетичному підході. Цей підхід є новим комплексним міждисциплінарним науковим напрямом, який вивчає закономірності виникнення, формування й розвитку систем, для яких є характерними відкритість, самоорганізація та нелінійність. У таких системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, у результаті чого зростає ступінь їхньої впорядкованості, тобто зменшується ентропія [1, с. 351; 3, с. 34].

Зазначимо, що поняття «синергетика» у науковий обіг введено наприкінці 60-х років ХХ ст. німецьким ученим Гансом Хакеном. Значний внесок у становленні поняття синергетики, науково-методичного аналізу зробили також такі вчені, як А. Пуанкаре, З. Гроссман, С. Томе, Б. Мандельброт (теорія хаосу), Р. Том, Е. К. Зеєман, Т. Постон, В. І. Арнольд (теорія катастроф), І. Пригожин, П. Глансдорф, А. Гірер, Г. Мейнхардт, І. Стенгерс (теорія дисипативних структур), Д. І. Трубецков, Д. С. Чернавський (нелінійна динаміка) та ін. [2].

За визначенням вчених, синергетика – це теорія самоорганізації в системах різноманітної природи. Вона пов'язана з явищами та процесами, у результаті яких у системі можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Оскільки йдеться про виявлення та використання загальних закономірностей у різних галузях, то такий підхід передбачає міждисциплінарність. Чимало науковців уважають, що ХХІ ст. є століттям міждисциплінарних досліджень. Це означає, що співробітництво в розробці методів синергетичного підходу у вивченні існуючої економіко-правової проблематики здійснюється науковцями різних галузей. Тому термін «синергетика» використовується як у природничих, так і в гуманітарних науках [8].

Зазначимо, що теоретико-методологічні підходи стосовно визначення сутності синергетики під час застосування міждисциплінарного економіко-правового вивчення системи сталого лісокористування є недостатньо досліджені. Тому

вважаємо, що необхідно розробити й ввести в еколого-економічну галузь знань такий новий науково-дослідний напрям, як синергетичний економіко-правовий.

Синергетичний економіко-правовий підхід має бути спрямований на вивчення й осмислення всіх процесів у лісовому секторі, які відбуваються при формуванні міждисциплінарного економіко-правового об'єднання науковців цих галузей з метою об'єктивного пошуку шляхів розв'язання наростаючих соціальних, екологічних, економічних та правових проблем. Таким чином, на основі синергетичного підходу є можливість вирішувати проблеми, що виникають у економіко-правових процесах лісового господарства [4].

Синергетика як теорія самоорганізації, долаючи стереотипи лінійного мислення та уявлення, зв'язки в якому мають жорсткий причинно-наслідковий характер, розглядає економіко-правові процеси лісокористування як динамічні, самоорганізуючі та висвітлює при цьому зовсім інший взаємозв'язок між його складовими, а також дає нове розуміння і значення концепції сталого лісокористування.

Синергетика долає бар'єри диференціації наук і робить об'єктом дослідження саме синтез та розкриває загальні закономірності розвитку систем будь-якої природи [3, с. 34].

Наукові дослідження показують, що в наш час в Україні економіко-правові аспекти лісового сектору ще не зовсім відповідають умовам концепції сталого лісокористування, а значною мірою містять характерні ознаки «несталого лісокористування». З огляду на це на основі синергетичного економіко-правового напрямку необхідно розробити таку Національну програму, яка б забезпечила умови поетапного переходу від «несталого» до «сталого» лісокористування. Деякі науковці вважають, що «перехід від несталого до сталого лісокористування неможливий без належного забезпечення: теоретико-методологічної основи у галузі лісового господарства; екологізації законодавчої бази; екологізації податкової системи; екологізації економіки; екологізації лісового господарства; екологізації освіти тощо. Перехід від несталого до сталого лісокористування повинен відбуватися шляхом переорієнтації соціо-еколого-економічних відносин та ефективного еколого-економіко-правового регулювання в лісовому секторі» [6].

На нашу думку, поетапність шляху від «несталого» до «сталого» лісокористування є об'єктивною закономірністю. Саме тому нинішня економіко-правова мотивація суспільного виробництва, яка закріплена в нормативних актах, буде зазнавати позитивних змін і набуватиме всіх характерних ознак сталого лісокористування, тобто матиме еколого-економічну мотивацію ефективного лісокористування. Таким чином, сучасне лісокористування повинно ґрунтуватися на засадах синергетичного, тобто комплексного, міждисциплінарного взаємозв'язку між економічним та правовим чинниками. Зазначимо, що відсутність синергетичного, комплексного міждисциплінарного економіко-правового підходу до вивчення теоретичних та практичних основ сталого лісокористування є однією з причин, яка негативно впливає на раціональне використання, відтворення, охорону та захист лісів. Існування цих проблем насамперед пов'язане з тими принципами лісогосподарування, які започатковані плановою економікою. Інституціональні

засади сталого лісокористування та екологізація лісового господарства, закладені в "Концепції реформування та розвитку лісового господарства України" (2006), а також у Законі України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (від 21.12.2010 р.), потребують синергетичного підходу до економіко-правових досліджень формування системи сталого лісокористування.

На нашу думку, практичне застосування рекомендацій методологічного характеру синергетики дає змогу домогтися результатів, спрямованих на формування сталого лісокористування, та відповідає контексту еколого-економічних завдань, окреслених державою.

Синергетичний підхід також дозволяє змістити акценти з інституційної статичності на інституційну динаміку, з організаційного створення інститутів на їх самоорганізаційну процесуальність. Застосування до економіко-правової проблематики основних принципів і положень синергетики дає змогу подивитися на процеси інституційних змін як на такі, що мають нелінійну, стрибкоподібну, біфуркаційну конфігурацію, виявити можливості створення синергетичних інституційних ефектів та відповідно нових економіко-правових прогнозів у лісовому секторі. Методологія економіко-правової синергетики дозволяє визначити розмаїття траєкторій, за якими може здійснюватись система сталого лісокористування після проходження точки біфуркації, зрозуміти нелінійність процесів становлення нових інституційних систем, виявити вплив інституційної інтенсифікації на процеси економіко-правової динаміки [7, с. 34].

Синергетика як теорія самоорганізації локальних систем і методологія міждисциплінарної економіко-правової спрямованості досліджень виконує на сучасному етапі розвитку науки системоутворюючу функцію головної основи нової революційної концепції пізнання у сфері лісокористування. Вона закладає початок радикального, принципово нового мислення, відповідно до теоретико-методологічних засад сталого розвитку.

Висновки. 1. За останні десятиліття в Україні нагромадилися значні еколого-економіко-правові проблеми у сфері охорони, використання та відтворення лісових ресурсів. Несвоєчасне вирішення цих проблем потребуватиме в майбутньому все більше фінансових витрат.

2. Наслідки антропогенного впливу (незаконні рубки, пожежі, пошкодження деревини тощо) на лісові екосистеми призвели до значного виснаження, зниження загальної продуктивності та погіршення структури лісового фонду України. Такі дії завдають значних втрат лісовому господарству України в цілому.

3. Недостатня увага до синергетичного, міждисциплінарного економіко-правового підходу у вивченні теоретичних та практичних засад сталого лісокористування є однією з причин, що негативно впливає на раціональне використання, відтворення, охорону та захист лісових ресурсів.

4. Розв'язання наявних проблем у лісовому секторі можливе на основі вдосконалення законодавчої, теоретико-методологічної та практичної бази. На наш погляд, дослідження теоретико-методологічної та практичної проблематики у

лісовому секторі мають ґрунтуватись на синергетичному підході використання економіко-правових інструментів для забезпечення реалізації концепції сталого лісокористування.

Бібліографічний список

1. Большой энциклопедический словарь : в 2 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. Энциклопедия, 1991. – Т. 2.
2. Венгеров А. Б. Синергетика, юридическая наука, право / Венгеров А. Б. // Советское государство и право. – 1986. – № 10. – С. 36-45.
3. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – Вип. 110. – С. 34–36.
4. Гулик Г. С. Синергетичний підхід у застосуванні економіко-правових інструментів під час формування системи сталого лісокористування / Г. С. Гулик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.15. – С. 331-335.
5. Гулик Г. С. Синергетика інтегрального застосування економіко-правових інструментів формування системи сталого лісокористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Г. С. Гулик. – Львів, 2013. – 23 с.
6. Дубовіч І. А. Теоретико-методичні та практичні проблеми реалізації концепції сталого лісокористування в Україні / Дубовіч І. А., Лесюк Г. М. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 44-50.
7. Решетило В. П. Экономическая синергетика институциональных изменений / В. П. Решетило. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 288 с.
8. Синергетика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

Гулик Г. Теоретико-методологічні засади синергетичного застосування економіко-правових інструментів у формуванні процесу сталого лісокористування

Проаналізовано актуальні проблеми у сфері природокористування, які потребують першочергового вирішення. Звернено увагу на дослідження теоретико-методологічної та практичної проблематики у лісовому секторі, а також нормативно-правові акти, які повинні б застосовуватися з урахуванням синергетичного підходу у використанні економіко-правових інструментів при реалізації концепції сталого лісокористування. Акцентовано увагу на тому, що відсутність синергетичного, міждисциплінарного економіко-правового підходу до вивчення теоретичних та практичних основ є однією з причин, що негативно впливає на реалізацію концепції сталого лісокористування.

Ключові слова: синергетика, стале лісокористування, сталий розвиток, економіко-правові інструменти, екологізація економіки.

Gulyk G. Theoretical and methodological principles for synergistic application of economic and legal instruments in sustainable forest management process formation

The current problems in natural resource management that require urgent resolution have been analyzed. Attention is paid to study of theoretical, methodological and practical issues of forest sector. The regulations that must be applied in forest sector taking into account the synergistic approach to use of economic and legal instruments for

sustainable forest management concept implementation. The attention stressed on the fact that the lack of synergistic, multidisciplinary covering economic and legal aspects approach to the study of theoretical and practical bases is one of the reasons that adversely affect sustainable forest management conception implementation.

Key words: synergy, sustainable forest management, sustainable development, economic and legal instruments, greening the economy.

Гулык Г. Теоретико-методологические основы синергетического применения экономико-правовых инструментов в формировании процесса устойчивого лесопользования

Проанализированы актуальные проблемы в сфере природопользования, которые требуют первоочередного решения. Обращено внимание на исследование теоретико-методологической и практической проблематики в лесном секторе, а также нормативно-правовые акты, которые должны бы применяться с учетом синергетического подхода в использовании экономико-правовых инструментов при реализации концепции устойчивого лесопользования. Акцентируется внимание на том, что отсутствие синергетического, междисциплинарного экономико-правового подхода к изучению теоретических и практических основ является одной из причин, отрицательно влияющих на реализацию концепции устойчивого лесопользования.

Ключевые слова: синергетика, устойчивое лесопользование, устойчивое развитие, экономико-правовые инструменты, экологизация экономики.